

A TAUTOLÓGIA RETORIKÁJA

Kukorelly Endre: *Egy gyógynövény-kert*
Magvető, 1993. 174 oldal, 250 Ft

Poet's Corner 14. Endre Kukorelly

Válogatta Irene Rübberdt

Fordította Gerd Adloff, Karin Höpp, Barbara Köhler, Irene Rübberdt, Susanne Scherrer, Andrea Seidler

Unabhängige Verlagsbuchhandlung Ackerstraße
(UVA), Berlin, 1992. 48 oldal

Kukorelly Endre verseinek hasznukra válik, ha kötetben olvassuk őket. Műveiben ugyanis van valami *büllenékenység*, amely az egyes verseket olvasva vagy hallgatva zavarba hozza az embert.

A versnek folyóiratban vagy felolvasáson önmagáért kell helytállnia, ám mit jelent ez az *önmaga*? Önmaga nincs, csak mindenféle költői helyzetek vannak (a költő kiáll, és megjelenti/elmondja egy művét), amelyben az olvasó/hallgató kutat és válogat a különböző költői kontextusok között, az eufóniát és a lírai érzékenységet, a pátoszt és az iróniát, a költőiség különböző hagyományait (köztük a költőietlenség költőiségét), modorait és effektusait mérlegeli. A költő műveinek vagy értelmezhetőeknek kell lenniük a sokféle lírai köznyelv egyikében (akár mint annak jelentős módosításai), vagy agresszíven, „forradalmian” minden költői gesztusuknak azt kell sugallniuk, hogy önmaguk csak önmagukkal mérhetőek. Ez utóbbi oly ritka, hogy lámpással kell keresni sikeres eseteit.

Kukorelly költészetéből hiányzik minden agresszivitás, és ugyanakkor lírai nyelve nehezen volna összefüggésbe hozható bárminő lírai köznyelvi hagyománnyal. Sokkal inkább a mindennapi fecsegésre, arra a zúzálékos beszédgörgetegre emlékeztet, amelyet mindannyian ismerünk: a beszélő nem tulajdonít neki különösebb jelentőséget, folyvást ismétli és helyesbíti magát, néha megtorpan, kerülő útra téved, az alany keresi állítmányát, grammatikailag minden bizonytalan, kezdete és vége csak alkalmi, nem szükségszerű. A *büllenékenység*, amit az imént említettem, e *stilizáció* lehetséges felbillenése. Vajon stilizálja-e

a henye és hányaveti mindennapi beszédmódot, vagy *valóban* az – ez a kérdés hozza zavarba az olvasót. Száz válogatott és új vers egy kötetben, egymást erősítve igazolja azt a kísérletet, amelyet megpróbálok az alábbiakban jellemezni.

Nehezen hozható összefüggésbe bármilyen lírai hagyománnyal – mondottam az imént. Mégis, próbáljuk meg. Néha távoli idézetekre bukkanunk. „*velem morcos / az ellenőrlány*” (NÉHANYI MOZGÁSFORMA), „*Kérem, hogy amit okozok / azt ne okoznám már tovább*” (EGY-ÜGY) – ezek mintha József Attilát idéznék; „*s az égen / néma néma / az ég is néma, csak a madarak / tollazatát hallani*” (A LIGET) – ez Pilinszkyt; „*Olvad a tél, a házító zenél / és fenekellen az / ami felé tipegünk*” (VISSZATÉRÉS) – ez pedig egyszerre mind a kettőt (Valaha, első kötetében [1984] az utolsó két idézet egy rövid versben, az ŐSZ ÉS TAVASZ-ban szerepelt.) A TALÁN A KÖNNYEM című vers a korai Kosztolányi modernizált változata, a VALAHOGY ELKEZDTÉK és az ELSZÁNT LEGYEK egymással rokon helyzete Petrit idézi. Rilkére egy vers utal, s másutt is fölismerhetőek nyomai. Ez a lista azonban, amely még folytatható volna (különösen, ha a korábbi kötetek föl nem vett verseit is tekintetbe vennők), nem vezet valamilyen irányba. Kevésbé törekvések, mint inkább átszüremlések, áthallások, amelyeket nem a költői hangok folytatásának szándéka, hanem inkább életproblémák hasonlósága indokol.

Másik próba lehetne a hagyományos költői helyzetek, témák, képzetek, a hagyományos költőiség keresése. A MIRE JÓ A TENGERT, ennek a jelenlegi változatában nyolc kétsoros szakaszból álló versnek van egy lírai csúcspontja, amely tulajdonképpen emelten és tradicionálisan „költői”: „*Ha belehaladok a vízbe, a sejtjeimben / sejtelmes, régi boldogságot érzek.*” Ám már magukban e sorokban is megdöccenti a költői panelt, hogy a vers alanya nem belemerül, nem belép a tengerbe, hanem belehalad, valamint az is, hogy a *sejtjeim* és a *sejtelmes* szavak érezhetően „csak úgy” kerültek egymás mellé, nem pedig azért, hogy az összecsengés valami rejtelmes összefüggést villantson fel a két képzet között. Maga az egész vers pedig csupa ilyen megdöccentés: „*A tenger látványosan tisztítja a szemet. / Föld, föld!, kiabál a tengerész, viszont // a ten-*

ger!, gondolom én, mikor meglátom / azt. A hajók fenekét lapogatja a hul // lám, és halfajták úszkálnak le-föl / begyenesen. Furdózással töltik az időt. // A tenger mellett furdószezonok vannak. / Tengert hallgatva tisztul a fulhallás. Ha // állok a tengerben combig, tisztul rajtam / a combhús. Ha belehaladok a vízbe, a sejtjeimben // sejtelmes régi boldogságot érzek. Úszok / olyankor, ujjongok vadul, és elég hülyén / vigyorgok, pontosan nem tudom, miért, de / az tény, hogy a tenger jól van kidolgozva.” Ez a viszonylag korai, 1982-es vers (amelynek párdarabja az egykorú STRAND) nem tartozik a legjelentősebbek közé, de talán a legáttetszőbben mutatja meg a mondanó és a hang egymás elleni kijátszását, ami fölötté jellemző erre a költészetre. A vers a „thalasszális regresszió”, a tenger által való megtisztulás verse. (Előző változatában a tisztulásra utaló három állítással kezdődött a vers: „A tenger látványosan tisztítja a szemet / tengert hallgatva tisztul a fulhallás ha állsz / a tengerben combig tisztul rajtad a combhús”.) De a költő banálisnak véli ezt a költői érzést, és banalitással ellensúlyozza. Eszközeit a bürokratikus nyelvet viccesen alkalmazó köznapi nyelvből veszi – a tenger élménye a tenger rendeltetészerű leírásává és használatává változik, az, hogy a tenger jó, azzá, hogy jól van kidolgozva, a halak halfajttákká, a comb combhússá, a hallás fulhallássá. A viccben az a fő vicc, hogy mennyire közepes vicc – a tengerész azt mondja: Föld!, „én” azt, hogy: tenger! – a verssorok hangsúlyozottan nem versmondatok – egészen a „hul // lám” szakaszválasztásig –, a vers hőse pedig – mint sokszor más versekben is – hülyén vigyorg. *Tantae molis erat* (ekkorá fáradalomba került) annak elmondhatása, hogy a költő a tengerben sejtelmes, régi boldogságot érez. Németül: „*verspur ich in meinen Zellen / ein urahnungsvolles Glück*”.

A MANIÈRE című versben mitológiai alakok keringenek: Medusa, Szírén, Szfinx, a cumaei Sibylla, Apolló, Gorgó, Perseus, Pegasus, Androméda, Phaeton. Ez a sok név a negyvenkét soros versben önmagában is jelzi, hogy a mitológiai célzások mögött nem a mítosz költőisége áll, az, amelyet Walter Benjamin Hölderlin-magyarázatában Isten és sors belső egységének nevezett. De hiszen a cím is erre utal. Ám a manierista *allegorikus* költőiség tradíciója sem működik. A nevek is an-

nak – az egyébként Kukorelly költészetében meglehetősen ritka – dekoratív „imagista” festőiségnek az elemei, amelyek itt sajátos és hatásos kombinációba lépnek a dúlt szaggatottsággal, azzal, hogy a vers szinte kiköpi a festői szavakat magából. „S Gorgó külön néző / szemei. Vad. Megmássza az / Idolt Medusa. Arany. Vér. / Saru, tükör, sisak. Sarló.” Az egész értelmezése csak igen tág általánosságban lehetséges (a modern költészet egyik demüorgosza az érthetatlenség, a homály): valamifajta vad, keserű rémület kerül itt ellentmondásba a szépséggel, vagy pontosabban a szépség ezt idézi fel. Nem hiányzik – noha Kukorelly tipikus költői manírjánál ezúttal jóval ritkább – a „prosus”, a prózai visszametszés: „*Perseus. Sugár. / Pegasus. Androméda. Egy / fekete-kék uvegház. Kert. / Ezüst tiara. Az a kert / ahol zenélnék. Rossz, ha / zenélnék, a hazatérő // csorda zaja legyen elég.*” A sortagolás azonban ebben a versben is határozottan a prózai disszonanciára törekszik, s a csonka, gyakran egyszavas mondatok mellett annak legfőbb eszköze.

Ha ilyen nehéz a költőiség hagyományára rábukkanni ebben a költészetben, célszerű egy másik megközelítésmódot választani, azt vizsgálni, hogy miképpen csinál Kukorelly a költőietlenségéből, a banálisból, a mindennapiból költészetet. Ez sem hagyománytalan. A költő maga ismételtel felhívta a figyelmet arra a rejtekező magyar tradícióra, a hatvanas, hetvenes évek jórészt földalatti neoavantgarde-jára, amelynek hagyatékát a JELENLÉT SZÓGETTŐ című antológiájának (1989/1–2.) társszerkesztőjeként segített is megismertetni a nyilvánossággal. Ennek a laza, eretnek mozgalomnak az ellenpápjája és bizonyára legjelentősebb alkotója, Erdély Miklós írta: „*Versírás közben kerülni kell, kívül-belül, a költői magatartást. Egyrészt erősen el kell határozni, másrészt alig kell tudomásul venni, hogy most költemény készül.*” (METEOR.) A mozgalomnak végül is a nagy kultúra anyaszentegyházán belül maradt Szent Ferenc Tandori Dezső. Kukorelly költészetén mindkettő hatása világosan látható, de mintegy *túlvan*: egy olyan kulturális helyzetből visszatekintve, amelyben sem a provokációnak, sem a nyelvkritikának nincs sarkalatos jelentősége, amiképpen az avantgarde kultúra és a folyamatos tradíciójú nagy kultúra ellentétének sem.

Az eddig mondottakból korántsem követ-

kezik, hogy Kukorelly antitradicionalista lenne. Alighanem – szellemét tekintve – érvényben van első kötetében olvasható és most föl nem vett verse, A KIÁLLÍTÁS ŐRZÉSI RENDJE: „Láttam a velencei biennálét / Ott egy képzőművészt lóg ki a falból / spárga beletekerve műanyagba / igaz a Mona Lisa is kilóg a falból // egy darab vasdarab az emelvényen / kicsit rozsdás és kicsit letört / igaz a milói Vénusz is emelvényen / és az is egy kicsit letört // Ha most valaki azt hiszi gyönyörűdom / vö. ezt a verset Arany Jánoséval”. Nem antitradicionalista tehát. Inkább azt lehetne mondani, hogy a költészet tradíciójának (és tradícióellenességének) mai helyén aránytalan, az életpasztorálakkal összeegyeztethetetlen gesztusokat lát, amelyekről idegenkedik. Mi több, magával a „Költő vagyok” öntudatának gesztusával szemben is közömbös. Hangsúlyozottan ritka költői önreflexiói egyikében a vers és a versítő differenciáját hangsúlyozza – „(Egy / bánatos vers / de aki / írta, az / jól van. / Most vacsorázik. / Most valami / másba kezd. / Neki így / épp megfelel.)” (ÉN SENKIVEL SEM ÜLDÖGÉLEK) –, de ez a különbség általában kimondatlanul valósul meg műveiben, még hozzá úgy, hogy felváltva hol a vers mint mű, hol pedig a vershelyzet relativizálódik.

A hagyománnyal szembeni impasszibilitás mélyebb oka Kukorelly verseiben magának az időnek a különös távolléte, amely viszont mintegy leképezi a félig tudatos, banális mindennapiság jellegzetességét, azt, hogy idő van, de éppen nincs jelen. Könyvének tartalommutatója alapján tájékozódhatunk a különböző időkről, amelyekben keletkeztek versei, de a kötet terében – a címre utalva: kertjében; a benne tizenhét részre szabdalt, kötetnyitó és záró versként is funkcionáló hosszúvers címére utalva: (napos területén – ezek a különböző idők nem funkcionálnak. A költő mintegy a maga eddigi négy kötetével (A VALÓSÁG ÉDESSÉGE, 1984; MANIÈRE, 1986; ÉN SENKIVEL SEM ÜLDÖGÉLEK, 1989; AZT MONDJA AKI ÉL, 1991) létrehozott saját tradíciójával szemben is közömbös, s egy nem változó jelen időt részesít előnyben, amelynek kedvéért régebbi bevalogatott verseibe alkalmanként jelentős változtatásokat eszközölt („A többi könyv nem gúlt” – mondja, ha szabad elárulnom az én kötetembe beírt ajánlás szövegét.)

Az idő valóban távol van, noha vannak

versek, amelyeknek tárgya szorosan összefügg vele. Így a jelentős halálversek, az ARRÓL MAJD LE KELL MONDANI, az AZT MONDJA AKI ÉL stb., talán az egyetlen NE PIRKADJON. NE LEGYEN PIRKADAT kivételével – amely viszont felfohászzkodás az idő megállításáért – nem a jövő felé tartó időmúlást idézik, mint ahogy az AZ NEHÉZ SÚLYOKAT CIPEL régi fényképet néző verse sem a múlt felől tartó időmúlást idézi, hanem mintegy elkülönített jelenként szemléli – erős félelemmel – a halál pillanatát vagy egy tizennyolc évvel ezelőtti pillanatot. Az emlékezetnek és az előrefutó képzetnek ez az időtlen változatlanúság sajátos karaktert kölcsönöz. „Nem gondolok vissza semmire »csak nem / tudok kiszabadulni« »még...” (NAPOS TERÜLET [11].)

„Es mert semmit sem / változom, se rosszabbra, se jobbra / át, csönyörűbbre se / és gyönyörűbbre, föl vagy le. Éppen / csak valamit. De / meghalni nem. Meghalni, azt nem. / Lehet, hogy amikor / változom, azokat az órákat / át szoktam aludni. / Vagy lefelé fordítva lebegek” (VÁLTOZAT), „mert ugyanúgy mondom el, ugyanúgy / mozgatom érzelmeim, részleteim mozognak / nem változatok, nincs változás. De hát / hová tűnik? Es útelőszék elé állhat-e / kiből-kiből ami megmarad? / Ha élm kerülnek sorban / ami volt törékeny ágak / amiben hittem sárból való” – írja a VISSZATÉRÉS című versben. Ez kevésbé ars poetica, mint inkább különös világlátás, a mindennapi időtlenségnek mintegy költői antropológiává változtatása. A sor korántsem hasonlatképpen teszi térbelivé az időbelit. „Az emberek egymás mellett / egy hosszú sor. Mindegyikkel / foglalkozom kicsit. Sorban / foglalkozom velük, és elölről // kezdem, ha a végére jutok. / Gyakran ugyanazokat mondom el / és ugyanúgy mondom el nekik / mert egyszerűen ilyen a gépezet” – hallatik A VALÓSÁG ÉDESSÉGE című versben. Ehhez a művelethez valóban holmi mechanikusságot kell tulajdonítani az embernek. „Az élők, ahogy vannak, lépkednek / csak, mint a gép. Es lépnek, úgy / mint a gép. Mint a gép, Uram.” (AZT MONDJA AKI ÉL.) Ezek a halál felé tett lépések, tipgések, futások, rohanások nem metaforák az idő letelésére, hanem térbeliek maradnak. Az élet: nem idő, hanem (mondjuk) pagony. „Mi mind // akik tipegünk emez pagonyban. / Hogy lehet-e valamit kezdeni. / Bármit is. Lehet kezdeni bármit? / Lehet siettetni? Igen, csak nem / siet. Hanem amúgy is rohan. Ez / tényleg kurvára rohan és csöppet / se jön közelébb.

De hát lehet-e / az. Ez a kérdést még nem szoktam meg.” (A KEZDET.)

A „VISSZAZOZHATATLANUL ROHAN AZ IDŐ” című vers mutatja a legvilágosabban azt az időtlenséget, amelyet előbb más versekben mutattam ki. Eszélyes elemzésében Márton László is megfigyelte, hogy e „versből – különös ellentétben a címmel és a tárggyal – éppen az időbeliség aspektusa hiányzik...”. (Nappali ház, 1993/3. 56. o.) E vers két idézet közé van bezárva, az egyik a cím, a másik annak latin eredetije, a vers vége: „Fugit irrepairabile tempus.” Talán nem jogosulatlan feltételezés, hogy a *fugit* fut, szokik, siet értelme az ismert sláger kedvéért változott rohanná. Lakatos István fordításában a „*Sed fugit interea, fugit irrepairabile tempus*” sor így hangzik: „*Am tovaszáll az idő, tovaszáll és fut szakadatlan*”. A *Rohan az idő-ő-ő*, illetve a másik „fordítás”, a „*Tempósan reparálja a fugát*” (jó) vicce a magisztrális vergiliusi sort metaforikájától fosztja meg. A toposzt banalizálja. „*A minap is megfigyeltem, hogy elrohannak a / percek / az órák, napok és évek // a költészet épp megfelel erre a célra, a / lankadt / figyelésre, attól félek. // Nagyon gyorsan haladtak mind az előbbieket, egy / kicsit / úgy elkeseredtem ettől // alig venni észre és nicsak-nocsak, már megint / péntek / volt, elmúlt három nap keddtől // de sóit, ahhoz képest is letelet vagy négy és negyed / ezért / hiszed el, hogy szerda dél van // mennyire jó mérni, ha létezik kvarcórád, az / időt / mint teret mér le a mértan...*” A halálfélelem, Kukorelly egyik legfőbb s legállandóbb lírai problémája viccként van előadva („*A minap is megfigyeltem*”). A belőle kibontott „*mély / filo / zófiái probléma*”, hogy ugyanis a halál mellett az alternatíva másik feleként az örök élet sem volna előnyös, szintúgy vicc. E bölcséleti bökkenő didaktikus illusztrációjának (nem véletlenül a GEORGICA a cím idézetének forrása) csattanójára van fölépítve a vers: Isten legyártana, és egy „lebukott” angyal folyamatosan karbantartana „*egy ki / tűnően szerkesztett urgét*”, „*örökeltűvé így lenne az ípsé, megszűn / vén az / Idő neki meg a Szerda*”, aki aztán a vers a rohanó percekét minap is megfigyelő „szerdái” alanyával azonosul.

Ahogy már egy előző idézetben is megmutatkozott („*Mint a gép, Uram*”), Istennek meg kell jelennie ebben a költészetben, még hozzá szükségképp isteni mechanizmusként. A „VISSZAZOZHATATLANUL ROHAN AZ IDŐ” pár-

darabja a teremtestörténet paródiája, a pompás ELRENDEZÉS. „*Miközben teremtette, mormogott az / Ur, kezdetben az Eget és a Földet / a Nagy Világot / kinyúlta a / és kipakolt belőle / kegyháztiszákot. / Remélem, mormogott, hogy ez az / egész egészen / jól el lesz velem / azért bele előre / nézett egy kicsit a történelem / be, bele, hajrá fejest épp a / szabadságharcba, de gyorsan ki / kapcsolta. Na és. / Gyümölcs és gyümölcsözés / egyensúlyban van / jól van, slussz-passz-kész. / Termel, mormol, nyelveket / gyakorol, bereked közben / és belebrekeg / úgy hangsúlyoz a / Jóisten, mint / a kisgyerekek. / Nem használnám / föl, először gondolta / úgy, a virágot / de másnap rájövve nagyon is / hogy buta volt, kell, magára / mein Gott, berágott / és látta, mert visszatette, hogy rosszul / repülnek, a teheneket / a legelőre / szarvakat döfve beléjük / hátra (rossz) középre / (rossz) legelőre. / És csinált vala férfit, és / rácsinált széles női / tomegeket / elrendezvén a dolgot azonképp / hogy éreztek egymáson / jól magukat / kimóveszt gyenge fuvel, hajakat és hájakat / növeszt és növeszti / azokat a fákat / gondolván, oly' elég ennyi jó / az ordögbe' is, kifejleszti / a problémákat. / És látá Isten, hogy jó / ez is. De reménykedett / csak abban, hogy lát s remélte, hogy van, mert elrendez / és teremt. Elrendezi és / teremti magát.*” A vers utolsó, filozofikus sorai, de ugyanígy az említett EGY-ÜGY vagy a 21 GOTT című tréfa persze arra figyelmeztet, hogy óvakodjunk Kukorelly istenes verseiből valami metafizikát vagy teológiát rekonstruálni. Vagy ha igen, csak parodisztikus deista alapon, amely szerint az isteni órászmester magára hagyja gyártmányait, mintegy kivonul az élet mindennapi megszervezéséből, hogy aztán mindig ott térjen vissza, ahol megakad a működés, hibádzik a gépezet. Nem azért, hogy megjavítsa a fűgát, az eresztékeket (hiszen „*nem fulel*” – EGY-ÜGY), hanem a garanciális panaszok, felszólamlások és folyamodványok instanciájaként.

Ahogy a Teremtő szerelő, mechanikus, a vers teremtője is az. Kukorelly meglehetősen egyszerű szerkezetnek tekinti az embert – ebből származik feltűnő nemtörődősége *témáival*, versei sujet-jével kapcsolatban: a témák katalógusa véleménye szerint csekély és állandó –, s egyszerű szerkezetnek tekinti legfőbb anyagát is, a lírai szubjektum bensőségét. „*A bensőm milyen nyomógombos is / az áramot be(h) furcsán vezetem / a bensőséget viszem menteni / tisztítom és zsírozom, jobbra sem //*

hord, balra sem, mint kormányt a trabant.” (A LIGET [8].) „Nagyon is egyforma a fájdalom, / annak, aki engedi, Nem / fér meg sehol, nem fér / el. Itt úgy, mint hős / szerepelne. Én engedem. / Hát tessék. Azonban csak egy / gép. Unalmas, és nem tudhatni / közben semmi, nem tudunk meg / semmül, se ő, sem pedig // én. Aprócska, unalmas / vakító gép a / fájdalom.” (NAPOS TERULET [10].) De magának a versnek az elkészítésére is – mint az utolsó idézet kivált világosan példázza – valami piszmozgó összerelés jellemző, amelyben fontosabb a folyamat megmutatása, a próbálkozás, az újrakezdés, a pontosbitás, mint a „*slussz-passz-kész*”.

Mert az a mechanikus elem, amely megfigyelhető e versek emberről, Istenről, lélekről, sőt önmagáról való tudatában is (s melynek komplementerje a világ és az én mibenlétében való bizonytalan kétely), nem gépies verseket eredményez. De mindenesetre kijelöli a versek mozgásterét. A leírások – és mennyi leírás van ebben a költészetben! – feltűnően kerülnek minden mélységet. A teatralitás sohasem drámai, hanem báb- vagy pásztorjátékszerű. A színhelyeken – amelyek gyakran nagyvárosiak vagy bukolikusak – tiltva van minden határozott irányú mozgás: a flaneur, a csatangoló megint egyszer visszatér. Tétova járása mindazonáltal a szívhez vezet. Vagy a Szív utcáig „*Tudok menni. Járkálok. / Tegnap elsétáltam az / egyik utcasarokig. De // túl hideg volt kint, inkább / visszajöttem. A Szívig.*” (JÁRÁS.)

Ha immár választ kell adni a kezdetben föltett kérdésre, hogy a banális, a mindennapi, a „*ronda bár tetszetős*” írás miképpen válik költészetté, akkor a megközelítően helyes válasz úgy hangzik, hogy azáltal, amit rejt, amit csökkenteni, minimalizálni, háritani igyekeznek: a *baromi* érzelmi feszültség által. Azáltal, ami nehezen vagy alig artikulálható, amelyet egyszerre leplez és kiad az állandó újrafogalmazás, a tautológia retorikája. Az ilyenek: „*Nem törődöm bele, gondoltam. Ezt / nem hagyom. Ez nem hagyod... / Itt lett elhatározva, hogy nem fogom / hagyni.*” (NEM TÖRÖDNI BELE); „*És miért állított / oda. Miért kellett ott állni. / Miért állok abban a képben. / Erős fény van. De miért álltam / ott.*” (AZ NEHÉZ SÚLYOKAT CIPEL); „*Így fogok védekezni, csak nem tudom, kinek, hogy / kihez beszélek, az nem található, addig még nem / volt, nincs kedvem kerülgetni ami nincs, ezekkel / a sza-*

vakkal kerülgetek, közben igyekszem nem a / leg-hülyébb pofákat vágni...” (NAPOS TERULET [2]); „*En nem engedlek el. / Ezeket a billentyűket / le-ülöttem. Én nem // engedlek. É, n, n, e, m. / Ezek a betűk. Halk / kis kattogások. Ilyen halkan // kat-tog egy gép. Elsodor-e / valami, idő, anyag, nem / látni, hogy mi. Ezt // leírtam, ezeket a / sorokat le-írtam. / Ezt a sort leírtam. Vagy // ehhez hasonló-akat. Nem: / hasonlókat nem.*” (ÉN NEM ENGEDLEK EL).

A tétovaság és a feszültség, az ironikus szegényítés és az érzelmi gazdagság, a tautológiákkal való elfedés és kimutatás költőileg hatékony arányainak kidolgozására, úgy látszik, a hosszú- vagy hosszabb versek kivált alkalmasak. Kukorelly számára – és mivel elfogadjuk és *együtt* érzünk, számunkra, olvasói számára is – a nagy konstrukciók szükségeltettek, hogy eljuthasson az ilyen megrendítő költői pillanatokig: „*Ahogy kimutatja az érzelmeit. / Hogy gyök és fogyatkozik. És ölelve / húz le, egy rózsza kő / ahogy. Ez volna a gyön-geség.*” (KIMUTATJA ÉRZELMEIT); „*Ember, belül / belülről, vad / parázsló ágak / hisztékeny, megtelt / szívű, szépség és / erő. Magasan csengő // válto-zat, Aminek / ki tudna / ellenállni. S a / szépség mögöl, erő / mögöl halál / kikandikál.*” (MELY FELLEGEKIG NYÚJTÓZIK ELŐ [4].) Csak néhány vers tartja ki ezt a magas hangot *végig*: A NE PIRKADJON NE LEGYEN PIRKADAT, az EGY GYÓGYNÖVÉNY-KERT és mindenekelelt az Ő ÉDES ÁRNY: „*Aludni és ébredni édes, ő, édes árny / te elfutó. Csak a test rázkódik / nem az ágy, nem az Isten / és nem a föld; csak az álom / csapódik a Parthoz. Ő az / akinek hiszem, az vagy, akinek / hiszlek. De Ki El / mibennünk, hogy ennyire erős érzések / takarnak el. Te vagy: Kert / Irgalom, Csalódás, Ingatagság, a / Gonosz, a Részem és az Ügy. Bennem / egészen megtalállak, keveredj el / bújj el titkos kis rekeszekben. / Ezernyi hely lehet, ezernyi ezer / apró hely a testen. Remegő izmok / kifáradt bőr, mélykék barázdák / kutak és állomások. Liget. Inni / kell, kívánni egy kis / pancsot. / A csipőd két kicsi / gruberliből inni. / Játék / komor és egyszerű, esélytelen vagy / de nincsen semmi esélyed / kívüle. És indul, menni akar / marad vagy tovább csusszan innen / aki tud. Belezuhan, aki tud. / Ő érzi ezt, érzi, látja / nagyon is. Látod és hagyod. / Illik hozzád. Ne mozdulj. Ne / segűs. Így kell.*” Ez a vers, amelyet a tartalomjegyzékben bizonyára tévesen datálnak 1978-ra (először az 1991-es kötetben jelent meg), azért különle-

ges, mert Kukorelly szokásos költői eljárásának éppen a fordítottja. A tiszta költőiség hangja, amelyet e kritika elején kerestünk, s amelynek általában elhordott törmelékeken kell átverekednie magát, amelyet a „*dilettáns vers*” imitációja akadályoz, itt elejétől végéig szól, a leütés, az ivelés és a zárlat szokatlanul határozott. A Kukorelly-féle disszonancia, amely nélkül persze csorbulna a vers értéke, egyetlen kis részben jelenik meg: „*Inni / kell, kívánni egy kis / pancsot. / A csipő két kicsi / gruberlijéből inni.*”

Mindaz, amit előadtam, lehetőséget ad egy rövid kritikai mérleg megvonására. Az EGY GYÓGYNÖVÉNY-KERT-ben Kukorelly Endre komoly munkával újrarendezte és megrostálta eddigi költői munkásságát, s becses gyűjteményt hozott létre. Egy költő becsét mindenekelőtt hangjának félreismerhetetlensége és lírai karakterének plaszticitása adja. Kukorelly lírai karakterének mintha két centruma volna, noha ezek olykor együtt is állhatnak. Az egyik a *humoros*, a másik az *emotionalis*. Megszólaltatásának jellemző fogása a lefokozás, az alástilizálás. A hagyomány helyett a köznapi beszédből létrehozott bukdácsoló versnyelv kikísérletezése jelentette az egyik legigényesebb költői feladatot. „...*megszólaltatásának alapjául a mindennapi nyelv töredezettségét, pongyolaságát, szabályozatlanságát, hatettségét, hibásságát tette*” – írja Margócsy István (*Nappali ház*, 1993/3. 51. o.). Ebben a válogatásban is számos olyan vers van, amelyet semmi egyébnek nem tarthatok, mint kísérletnek: eredményei más művekben jelennek meg. Éppen azért, mert – mint Földényi F. László találóan írja kritikájában – „*kevés köze van a puszta nyelvi kísérleteket folytató irodalomhoz*” (*Jelenkor*, 1993/9. 779. o.). De hogy a jellegzetes hang létrejött, azt bizonyítják idézeteim; nem utolsósorban éppen ezért idéztem olyan sokat.

Kukorelly Endre kötetének kritikai visszhangja rendkívül tartalmas volt. Azokon kívül, akiket idéztem, feltétlenül meg kell említenem Szilágyi Márton bírálatát (*Kortárs*, 1993/3.). A jelen írás mindegyiktől sokat tanult, s ugyanakkor a recepció részben módosított, részben elűtő útjára tesz javaslatot.

Mielőtt befejeznénk, vessünk egy futó pillantást a német kötetre. Huszonegy verset tartalmaz magyarul és németül. A kis terje-

delem hosszúversek fölvételét nem tette lehetővé. Kukorelly fontos művei közül tartalmazza A KEZDET-et, az AZT MONDJA AKI ÉL-t, az ÉN NEM ENGEDLEK EL-t, az 1984-ES KIJÁRAT-ot, a NE PIRKADJON. NE LEGYEN PIRKADAT-ot és az ARRÓL MAJD LE KELL MONDANI-t. A JÁRÁS jellegzetesen az a vers, amelyet csak erős fogyatkozással lehet lefordítani, mert hiszen mit is kezdjen a német versbarát ezzel: „*ich kehrte lieber um. Bis / zur Szív*”. A KIRÁLYI GYAKORLATOK azon humorisztikus versek egyike, amelynek értékét nem sikerült fölfedeznem, noha többször hallottam a szerző előadásában is. Most németül sem jártam jobban. A humorista sajnos csak még egy másik versben mutatkozik be, A DIKTATÚRÁT ÉLVEZEM-ben – ott teljes sikerrel.

Kukorelly – azt hiszem – jól fordítható. Jellegzetes, tapogatózó hangja az ARRÓL MAJD LE KELL MONDANI-ból például így hangzik magyarul és németül: „*Például nem jön elő a hang. Egészen hátul / ul. Hátul beült a buszba. Beült hátul. Hátra / beült. Szomorkodni. Vagy lerohanni. Hogy majd / könnyebben rohanjon le. / Vagy miért. Miért. / És arról is / arról le kell akkor majd mondani.*” „*Die Stimme kommt beispielweise nicht wieder. Sie sitzt / hinten. Hat sich hinten in den Bus gesetzt. Nach hinten / gesetzt. Sitzt hinten. Zum Traurigkeit. Oder Abspringen. Um / leichter abspringen zu können. / Oder weshalb. Weshalb. / Und auch darauf / darauf wird man dann eben verzichten müssen.*”

Radnóti Sándor

KETTŐS HORIZONT

Kántor Péter: *Font lomb, lent avar*
Cserépfalvi, 1993. 90 oldal, 249 Ft

I

Nézd!

Nézd úgy, mint a gyermek, erősen, közvetlenül: a vézna karélliai nyírfa erezetét, a vízparton szanaszét heverő kólásdobozok mellett a zacskófoszlányokat, vagy a park fűvén ácsorgó fehér padokat, vagy a lakásban a Yukka pálmát.